

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційне дослідження Мельник Ірини Миколаївни
«Психологічні особливості розвитку професійної ідентичності майбутніх
учителів початкової школи», представленої на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – психологія

В умовах економічних і соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства актуалізується проблематика особистісно-професійного самовизначення індивіда, становлення суб'єктних передумов його професійної самореалізації. Актуальність дисертаційного дослідження І.М. Мельник зумовлена увагою до психологічних особливостей професійного становлення майбутніх вчителів початкової школи, що є вельми важливим у теперішніх реаліях життя, коли від сформованої професійної ідентичності вчителя залежить особистісний розвиток його вихованців, формування у них когнітивних, комунікативних, аналітичних, емоційних та морально-етичних якостей. Авторка дисертаційного дослідження зазначає, що становлення професійної ідентичності студентів майбутніх учителів початкової школи здебільшого відбувається стихійно, внаслідок чого їхні уявлення й ставлення до себе як суб'єктів професійної діяльності часто є аморфними, невизначеними, недостатньо мірою осмисленими, що суттєво ускладнює професійну адаптацію та самореалізацію. Дисертаційне дослідження І.М. Мельник не тільки поглиблює теоретичні уявлення щодо професійної ідентичності майбутніх учителів, але презентує зміст і специфіку професійної ідентичності майбутніх педагогів початкової школи, її структуру і критерії сформованості, психологічні особливості й фактори становлення в соціально-освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Вагомість проведеного дослідження підтверджено його виконанням відповідно до плану наукової роботи кафедри психології та соціальної

роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Соціально-психологічні особливості самоздійснення особистості в умовах трансформаційних змін» (державний реєстраційний номер 0120U100295).

Аналіз змісту дисертації І.М. Мельник дає підстави зазначити, що в ньому вперше обґрунтовано структуру професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи, визначено відповідні діагностичні критерії; з'ясовано психологічні особливості розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи на різних етапах підготовки в педагогічному університеті. Крім того, І.М. Мельник акцентує увагу на психологічних особливостях кризових переживань майбутніх учителів початкової школи на різних етапах становлення професійної ідентичності. Теоретичне значення роботи виявляється у розробці моделі структури професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи; визначенні факторів (індивідуально-особистісні, освітні, соціально-професійні) і психологічних механізмів розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи. Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання у процесі психологічного супроводу професійного становлення студентів педагогічних закладів вищої освіти.

Щодо належного рівню наукової культури дисертантки свідчить логічна структурованість теоретичного та емпіричного матеріалу, відповідність об'єкту, предмету меті й завданням дисертаційного дослідження. Організаційно-методичні засади проведеного дослідження розкрито повною мірою на достатньому фаховому рівні. Застосування математичної статистики дозволило забезпечити надійність і вірогідність отриманих результатів.

У першому розділі дисертації «Теоретико-методологічні особливості вивчення професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи» на основі аналізу вітчизняної і зарубіжної літератури висвітлено теоретико-методологічні засади дисертаційного дослідження. Зокрема, дослідниця

детально розкриває сутність ідентичності особистості, з'ясовує специфіку професійної ідентичності, значущі характеристики успішного становлення професійної ідентичності майбутніх учителів. Наголошується, що професійна ідентичність – це комплексна характеристика особистості, що формується у процесі професійного самовизначення і втілюється в переживанні визначеності та цілісності професійного Я-образу, усвідомленні себе представником конкретної професійної спільноти.

У цьому розділі акцент зроблений на особливостях розвитку професійної ідентичності у майбутніх учителів початкової школи. Результати теоретичного аналізу демонструють, що компонентний склад професійної ідентичності учителя загалом відображає структуру ідентичності особистості як такої. Авторка представила структуру професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи, що окреслює ключові компоненти, які характеризують когнітивний, емотивний і конатативний рівні інтеграції «професійного Я». Заслуговує на схвалення детальний аналіз складових досліджуваного феномену, виокремлення критеріїв їх сформованості. Отож, професійна ідентичність майбутнього вчителя початкової школи розглядається як професійне зростання особистості.

У другому розділі – «Емпіричне дослідження професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи» – представлено методологічні засади конструювання програми констатувального етапу дослідження, його результати щодо психологічних особливостей професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи. Комплекс психодіагностичних методик, які відповідають компонентам професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи, дав змогу вивчити досліджуваний феномен і надати великою мірою об'єктивні дані. Розроблена програма емпіричного дослідження теоретично обґрунтована, а його результати представлені кількісними і якісними діагностичними показниками. Констатовано, що становлення професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи має нелінійний характер і виявляється у динаміці розвитку її компонентів.

Пік становлення професійної ідентичності припадає на перший і четвертий курси, спади – на другий курс і магістратуру.

І.М. Мельник презентувала модель етапів розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи, а також виявила, що навчання в магістратурі є своєрідним переломним етапом в особистісно-професійному становленні студентів та формуванні їх професійної ідентичності.

Дисертантка виявила особливості розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи у процесі навчання в педагогічному вузі. Отримані результати свідчать, що особливої підтримки потребують здобувачі СВО магістра, оскільки саме у них з'являються переживання щодо особливостей та рівня власного професійного розвитку.

У третьому розділі дисертації – «Психокорекція професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи» – авторка обґрунтовує доцільність впровадження тренінгу психокорекції професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи, наводить відповідну тренінгову програму, а також результати її апробації. Ключовим моментом в авторській програмі розвитку і корекції професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи є актуалізація особистісно-професійного самовизначення студентів унаслідок мотивування і рефлексивного аналізу власної діяльності. Програма спрямована на створення орієнтовної основи для усвідомлення студентами себе як суб'єктів професійної діяльності; формування рефлексивного середовища для самовизначення студентів у просторі професійних цінностей та побудову програми особистісно-професійного самовдосконалення. У алгоритмі програми психологічно коректно сформульовані принципи роботи психолога зі студентами, виокремлено прийоми, що вдало використовуються у процесі реалізації програми, та окреслено систему логічно вибудованих п'яти етапів корекційної роботи (діагностично-рефлексивний, настановчо-мотиваційний, орієнтувально-конструктивний, самовизначальний, підсумково-діагностичний). Позитивний

ефект упровадженого тренінгу психокорекції професійної ідентичності майбутніх учителів початкових класів виявився в тих змінах, які відбулися у зменшенні кількості студентів із дифузною професійною ідентичністю, збільшенні відсотку студентів із досягнутою ідентичністю, зменшення кількості студентів зі статусом «мораторій» та збільшення зі статусом «сформованої професійної ідентичності». Це підтверджено результатами порівняльного аналізу даних, отриманих на констатувальному і контрольному етапах дослідження в експериментальній і контрольній групах, статистичною обробкою результатів за допомогою t-критерію Стьюдента у двох вибірках (до і після тренінгу).

У висновках, які робить дисертантка, синтезовані основні результати дослідження, що свідчить стосовно розв'язання поставлених завдань та досягнення мети дисертаційної роботи, їхню відповідність змісту й основним результатам дослідження. У цілому можна стверджувати, що дисертація І.М. Мельник є логічним за своїм змістом і структурою, завершеним за смыслом дослідженням, виконаному на високому теоретичному, емпіричному й методичному рівнях.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу здобувачки, високий теоретико-методологічний і методичний рівень проведеного дослідження, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження, побажання та рекомендації:

1. На с. 75 дисертації авторкою представлено теоретичну модель структури професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи (рис. 1.1). В цій моделі виокремлено афективний компонент, який викликає деякий подив, адже афект (від лат. *Affectus* – пристрасть, душевне хвилювання) – позначає надто сильний і відносно короткочасний за тривалістю емоційний процес (лють, жах, відчай, екстаз), під час якого знижується ступінь самоволодіння: дії та вчинки здійснюються за особливою емоційною логікою, а не за логікою розуму. Афект супроводжується різко вираженими руховими та вегетативними проявами та змінами в роботі внутрішніх

органів. В психологічних словниках зазначено, що афекти відрізняють від емоцій, почуттів і настрою. При цьому Ірина Миколаївна виділяє такі підструктурні складові афективного компоненту, як Я-ставлення, професійна самооцінка, прийняття себе як фахівця, які великою мірою не відповідають загальноновизнаному в науці визначенню «афекту».

2. Друге зауваження також стосується представленої здобувачкою теоретичної моделі структури професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи. В першому підрозділі роботи І.М. Мельник неабияку увагу приділено феномену соціальної ідентичності особистості. Так, на с. 37 роботи зазначено, що «соціальна ідентичність, описана в дослідженнях А. Теджфела, є «знанням індивіда про те, що він належить до певної групи, і емоційною значущістю для нього групового членства». У процесі формування цього знання відбувається поетапне становлення ідентичності: соціальна категоризація – впорядковування соціального оточення в термінах групування осіб способом, який має сенс для індивіда; соціальна ідентифікація – процес, за допомогою якого індивід зараховує себе до певної категорії; соціальна ідентичність – досягнення повного соціального ототожнення». Більшість вчених вважають соціальну ідентичність обов'язковим компонентом професійної ідентичності, тим більше, якщо розглядати останню стадією досягнутої (зрілої) ідентичності. Проте в авторській теоретичній моделі професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи щодо соціальної ідентичності взагалі не йдеться, а здобувачка обмежується виокремленням когнітивного, конативного й афективного її компонентів.

3. На нашу думку, некоректно презентовано емпіричні показники за шкалами семантичного диференціалу Ч.Осгуда (с. 149-151 дисертації). Було б доцільно детально описати процедуру проведення даного дослідження, представити дані факторного аналізу, які дали б можливість об'єднати певні характеристики в блоки-фактори, які, в свою чергу, характеризуватимуть критерії, за якими здійснюватиметься інтерпретація результатів. На жаль, зазначені нами складові процедури проведення дослідження за методом

семантичного диференціалу Ч.Осгуда ми не побачили в дисертації. Те саме стосується інтерпретації результатів за психодіагностичною методикою «Колірний тест ставлень».

Висновок. Дисертація І.М. Мельник «Психологічні особливості розвитку професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи» в цілому відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567, а її авторка Мельник Ірина Миколаївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент

доктор психологічних наук, професор,
завідувачка кафедри практики англійської мови
Рівненського державного гуманітарного
університету МОН України

Н.О.Михальчук

